

SZIMLER BÁLINT (RENDEZŐ): FEKETE PONT.

FORGALMAZZA: MOZINET. BEMUTATÓ: 2024. SZEPTEMBER 19.

Veszprémi Attila: Rossz, recsegő daráló

(egyfókuszú recenzió)

Megejtő, hogy időnként mit vár el a néző egy iskolafilmtől. Mutassa meg tárgyát úgy, ahogy a közérzet morogja róla a közhelyeit, ahogy a híroldalak csavargatják látcsövüket felé, vagy ahogy de facto szembejön, amikor saját, joggal védelmezett ivadékomban előmenetele érdekében minden potenciális emberi minőséghez méltatlan vitákba bocsátkozom vele. Vagyis az iskola a filmben legyen *élet-szerű* tárgy, olyan, amilyennek én tudok iskolát (és életet), a történetben legyenek csavarok, a gyerekek meg korszerűen mobilozzanak. Mért nem mobiloznak?

A magyar iskolai közegben játszódó *Fekete pont* első húsz-harminc perce után én meg azt gondoltam: amit mutat nekem, az irreális. Vagy egyszerűbben: *túlzás*. Annyira sok a beteg tanári viselkedés, annyira sok a kínos pillanat, a rossz nexus, a rossz menzajakaja, az értelmetlen, még csak senkit ki sem elégitó erőszak, érzéketlenség, öncenzúra és gyávitás, annyira kevés a cinkos kedvesség a felnőttek között és tőlük, és ha mégis van, akkor az annyira ügyefogyott vagy annyira magányos, hogy a néző úgy érezheti, megtámadták és provokálják.

Az első ablak-snittnél azonban világos lett: nem erről van szó. Hanem itt a társadalmi komplexitásból egyetlen szeletet (egyféle iskolát) felhasználó *példázatot* látunk. De ahogy dukál, a példázat figurái, kódjai, díszletei és függései és az ezekkel generált

történet tükrében a film *egy* a társadalom egészére vonatkozó *élmény* (experience) megvallására és megértésének elmélyítésére koncentrál. Ez az élmény ugyanaz, mint amit például (a *Fekete pont*tal többféleképp párhuzamba állítható, de elemző jellegében és merítésében is más) *Entre les murs* – magyarul: *Az osztály* – című francia iskolafilm is felkínált 2008-ban: „A társadalmunk beteg, így az iskolánk is beteg. Meg tudnánk gyógyítani magunkat – de épp az ellenkezőjét tesszük.”

Még egyszer: *az élmény megvallása és megértése* – enélkül nincs értelmes diskurzus.

A *Fekete pont*ban a gyerekek még nyitogatják (pusztán hatalomtalan státuszuknál fogva) a kapukat föl- és kifelé a rémálomból. Amikor az ebédlőben verbálisan átkeretezik az ehetetlen ételt, amikor csakis a nevelő befolyásolás elutasításának hullámhosszán csatlakoznak Petőfire, amikor meghekkelik a csapatnévadást vagy fölmásznak a gesztenyefára. Erről a nyitogatásról soha nem sikerül őket elég gyorsan leszocializálni. Juci néni, a tanárnő-főhős ráadásul menne velük, nyitogat, a gyerekek meg hálásak a közös szabadság lehetőségének pusztá fölmutatásáért – mit hálásak; vélhetően őribarinak jelentkeznek be épp a tanárunk mellé! –, de a societas hétpróbás, a közösség beteg integritására vigyázó kápói (itt: tanárok, szülők nagy része) lecsapják őket, mint a taxiórát.

Köszönik szépen, ők maradnának inkább betegek, tanult tehetetlenek, hiszen ez a bevált létmódjuk, a hatalmuk, önérvényesítő képességük forrása, na meg a nevelés célja is, ugye. (Hasonló hagyományörzés zajlik a hosszú szülőiértekezlet-epizódban is, amelyben kizárólag valódi történésszerűségek prostituálására képes a közösség.)

A film nyilván mutathatna mást is, mint kápokát és erőtlenekeket, hiszen „az iskolákban van más is” bőven! De talán azért nem teszi, mert amit mutat – *a felnőttek közös felelőssége a beteg társadalom folyamatos reprodukciójában* –, az épp elég egy filmre, és arról sem igen beszélünk. Többek közt arról például, hogy pontosan miért kenünk magunkra újra és újra a testünkbe-lelkünkbe sebeket maró, így az iskolákat is súlyosan betegítő államhatalmakat.

Fókuszban tehát a komplex társadalmi brutalitás *mint élmény*, az ott evolválódott pedagógiai mocsárvilág díszletei közt. A fókusz tovább élesíti, hogy a gyerekek a *Fekete pontban* kevésbé bán-

talmazzák egymást. Van néhány kellemetlenkedés, de elillan. Palkó, a gyerekek főhős egyetlen igazi kortárs megtámadtatása – pontosabban Palkónak a bántalmazást katalizáló kétségbeesett elhatárolódása – is a gyerekek formálódó kapcsolatának erőszakos felnőtt megszakítása miatt következik be. De van, hogy még a vászon is fölszakad, és a gyerekek egy amatőrmozgalmi pódiumjátékokat megidéző dramaturgia keretei közt, fullasztóan szűkre szabott színházi térben előadnak egy jelenetsort egy Cervantes-darabból. A film itt, mondhatni, elhallgat – átadva teret és időt, hogy a máglyára küldöttek tiltakozó kiáltványa elhangozhassék. Ez az előadás nem a filmben történik, *hanem itt*

és most, a moziban. És aztán megint Palkó, Juci néni és az iskola üres, mesétlen története fut tovább a visszajavított vásznon.

Itt szeretném az említett túlzásérzetemet revideálni. A „néző úgy érezheti, megtámadták és provokálják” – olvasom. És beugrik egyszerre három, időben egymástól távol lévő élmény.

Iskolás életem első esztendejében egy hatalmas budapesti általánosba jártam, ami akkor maga volt a pokol. 1982/83-as tanév. Az egész osztályra érvényes büntető vigyázz-állásban beszartam, mert rettegtem szólni, hogy kell. Többször meglódtam a lábam, hogy kifutok, nem ment, olyan jól voltam idomítva már akkor, hogy *magamtól* visszatántorodtam. Máskor a napközis tanítónéni hátrabukásig húzta a hajam, mert a másolós leckénél minden második sort üresen hagytam a füzetemben. (Azért csináltam, hogy véget érjen a füzet, és szép újat kezdhessenek.) Bevertem a fejem az asz-

talba, ahogy húzott. A délelőtti tanítónénim fiatal, kezdő, egészen biztosan kedves lány volt, de egy percnyi biztonság-élmémem nincs a vele

töltött évből. A tanárok az ebédlőben torokhangon rikácsoltak, „viccből” átverték minket, az iskolagyűlésen a kipellengérezés hivatalos eseménynek számított, hetente ismételték. Ez volt a természetes. A felnőtteknek fogalmuk se volt arról, milyen beteg mikrovilágot építenek. Persze emlékszem kedves pillanatokra is, amikor békén hagytak ügyeletben, vagy vettem egy pohár tejet egy forintért az iskolatej-automatából, vagy szenyát cseréltünk egy osztálytársammal. Rémlík, hogy voltak barátaim, nem voltam egyedül.

nem a filmben történik, *hanem itt és most, a moziban*

Tizennyolc évvel később, 2001-ben, már majdnem-tanárdiplomás egyetemistaként, kedves tanárom ajánlására, egy évfolyamtársnőmmel elmentünk ügyelni egy, azt hiszem, dél-pesti napközi táborba a nyár legelőjén. Semmi sem változott. Az ott ügyelő tanárok negyed óra alatt kiképeztek minket megelőző jellegű erőszakból és bizalmatlanságból a gyerekek felé. (Utóbbiak lényegében kis faszékeket tologatva őrzöngtek a porban, fűcsomók között, erre pontosan emlékszem.) Egy koszlott, üres kőmedence mellett álltunk a főnénivel, egy kislány oda lépett: „XY néni, mikor lesz víz a medencében?” A

három emelet magasságból leküldött válasz ez volt:

„Na menj a francba innét.”

Két fiatalabb tanár, egy férfi és egy nő vörös fejjel, eszeveszetten füttyölt a nyakból lógó sárpájával tíz centiről egymás arcába, és közölték velünk, hogy „ezt csak így lehet kibírni”. A gyerekeket rángatták, hogy ne rángjanak, üvöltöztek egész nap. Ahogy a gyerekek is. Akikkel mi, szárnalmas önjelöltek, próbáltunk szelíden beszélni, bizalommal lenni, de ez azonnal kislaklott, hozzá voltak szokva a hiányhoz, fél órán belül két fiú meg akarta ölni egymást egy-egy székéből kiszakított fadarabbal, úgy kellett rájuk hasalni. Az ottani pedagógusokkal az épelméjű együttműködés lehetetlennek látszott. Választhattunk: vagy hülyének bizonyulunk itt, vagy alámerülünk velük a mocsárba. Másnap visszamentem a kapott naplófelelőséggel, és mondtam, hogy nem jövünk közéjük dolgozni. Évfolyamtársnőm bocsánatot kért tőlem, hogy nem tart velem, azt mondta, képtelen ezt még egyszer átélni.

Ma, többféle pedagógiai térben, gyerekekkel-pedagógusokkal közös alkotással

töltött újabb 18 év után végül már csak hallgatom a történeteket az iskoláról. Régi barátomat, a nemrég kiugrott tanítóét, akit huszonpár évig joggal imádtak szünet nélkül a tanítványai. Egy másik régi tanárbarátomat, aki még gyúrja. Más ismerős pedagógusokat. Számtalan történetükben a közösség működésének alaphangja most is ugyanaz: darabokra tört tudokatokat rossz darálóként tovább recsegtető, redukált átélésre, kódolt bizalmatlanságra és biztos-ami-biztos erőszakosságra temperált zöreje. A kulisszák ki

lettek pingálva, az igaz. Legalábbis Budapesten, sok helyütt. Sok hely van már, ahol több a figyelem, a módszertani, motivációs és integrációs trükk, a társasjáték, a könyv, több a programo-

zott hejehuja, a tudásnak álcázott szoktatás, a kontrollált kapcsolódási esemény, a kép a falon, sőt, a fal is több, a korlátokat biztosító határfelület, az egymás tisztelőre intő intés a lépcsőkre ragacsolva, és persze százszor annyi a híradás, mint régen, cserébe többféle a kód, okosak az eszközök, mester-séges az intelligencia.

A *Fekete pont* azonban abból a bizonyos zorejéből szövéődött. Kétségtelenül egyfelé hallgatózza így, de hát ez a közös nevezőnk; nyilván nem a „középosztály” iskolai árnyai-ból lepárolt filmes miliő, hanem a darálás generációról generációra örökített kultúrája – és *meg nem vallott* élménye. Számomra legalábbis ezt állítja a film, kitarító környezeti csupaszságát és főként *tűrést* tükröző arcokat mutató közeli-félközeli képeit ez magyarázza, ezért dolgozik (a szűkös anyagiakon túl) időben és lokálisan azonosítható, életteli formák helyett kopár, finomabb korszakjelző „matricáitól” megfosztott formákkal,

a darálás generációról generációra örökített kultúrája

fél-realista filmes (rém)álmovilága ezért az, ami, és nem diverzebb. A közös, állandóan megújuló, de legtöbbször által soha meg nem vallott tapasztalatról beszél, amely a változó kulisszák, változó kódok mögött nem változik. Arról, hogy minden átlagos hétköznapon egy olyan társadalomba való betagozódásra szorítjuk rá egymást, amelybe minket is belenyomorítottak; kezünk-lábunk-érzékeink levágták, hogy beleférjünk.

Amíg ebből a szegénytelen Prokrusztész-ágyból föl nem kelünk, amíg kezünk-lábunk-érzékeink újra nem növesztjük, amíg az átélés szabadságát be nem látjuk, és a szabadságnak átélhetőséget nem biztosítunk, addig viselkedésünk destruktív lesz, bármit is hiszünk magunkról. Az iskola pedig – mint a változatosan megbetegített tudatoknak a politikai erőszak által legitimált, kontrollált vagy épp általa létrehozott gyűlölet helye – a fent vázolt, lehetséges folyamatban az a seb lehet, amelyből a legjobban kiolvasható a diagnózis és a gyógymód is. (A másik ilyen seb a család, amelyről a film nem beszél, de egy-két erős, áttételes epizód, különösen egy szülőiértekezlet-etűd erejéig fellillantja. Ezen semmit sem változtat, hogy vannak csodás, éltető családok, ahogy vannak csodálatos, élhető iskolák is. Azért vannak, mert eredetileg mindannyian jóra való emberi lények vagyunk.)

Utóljára: ijesztően közös *élmény* megvalósulásának a lehetőségét kapjuk itt – és nem objektív szociális összképet. Hiba ezt számon kérni a filmen. A főszereplő maga a betegség. Alátámasztja ezt, hogy a *Fekete pont*-ban nincsenek se egyének, se egyéniségek. A gyerekek közt se. Ők sem csinálnak

semmi érdekeset, nincs hobbijuk, nemük nem fontos, nincs karakterük, személyiségük. Palkónak, a gyerek-főhősnek sincs (egyetlen tematizált egység az iskola kertjébe szokott macskához való ezoterikus kötődése). A film az univerzális bajról beszél, östévedéseink alapstruktúrája sejlik föl: borzalmasan bánunk egymással, és ezt nevezük közösségnek. Ki lehet ugyan menni a moziból, ha ez így bántó vagy unalmas. Meg is tették páran.

A *Fekete pont* utolsó, csöppet sem enigmatikus képsorát feltűnés nélkül rá lehet kasírozni megélés- és megengedésfóbiás, a változás reménytelenségéről/szükségtelenségéről szóló narrációk és a következményes talmi mozgalmár-felháborodások ket-

tős függőségében

a pokolból felvezető létrák

szenvedő társadalmi berendezkedésünkre. Arra, amelynek az utóbbi évtizedekben a szabadságot

imitáló digitális hálózatokban sokféle vad igazságosztással ezerszeresére pumpáltuk a legitimációját, arra, amelyben az agilisabbak, a villogóbb szeműek rendre „változtatni” indulnak ilyen-olyan jelmondatokkal a mellükön, hogy rövid idő alatt végképp felismerhetetlenné tapossák a felvilágosodáshoz vezető utolsó utakat is.

Mindenesetre Magyarországon, ebben a félelmetesen destruálódott élményvilágú, önmagával életveszélyesen meghasonlott közösségben e pillanatban szerintem igenis hiteles azt mutatni – ahogy a film teszi az utolsó percekben –, hogy itt a pokolból felvezető létrák megelőző jellegű diribdarabra szeletelése még mindig nagyjából az egyetlen széles körben elfogadott válasz a szokási kísérletekre.